

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СВІДЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ УЧЕНИХ, МАНДРІВНИКІВ
ТА ДИПЛОМАТІВ XVI–XVIII СТ. ПРО УКРАЇНУ
ТА УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД»**

Виконала: магістрантка 2 року Іst1-М22 групи
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Бігун Катерина Ігорівна

Керівник: **Трубчанінов С. В.**,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження.....	6
Розділ 2. Німецькомовна преса та німецькі автори про події в Україні у XVI – першій половині XVII ст.	20
РОЗДІЛ 3. Українська національна революція 1648–1676 рр. у висвітленні німецьких видавців, учених, дипломатів і мандрівників.....	38
РОЗДІЛ 4. Україна та українське козацтво в описах німецьких авторів останньої чверті XVII – XVIII ст.....	54
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	93

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. XVI–XVIII ст., поза сумнівом, були переломним і актуальним періодом в українській історії. Він ознаменувався появою та активною участю козацтва у європейських військово-політичних подіях, а також Українською Національною революцією 1648–1676 років. Цей час також відзначився наступом російського централізму, що призвів до втрати українськими землями залишків державності. Помітне було і прискорення темпів економічного зростання, а також адміністративне інкорпорування українських територій до загальноімперських структур (на тлі занепаду Речі Посполитої та Кримського ханату, які традиційно справляли значний вплив на стан справ в Україні). Все це сприяло внутрішній господарчій інтеграції українських земель та розширенню етнічних кордонів України. Крім того, в економічному житті України набували сили ринкові відносини. Тому дослідження історичного шляху українського народу, його стосунків з Європою та відображення цього життя, культури та історії в західноєвропейських, зокрема, німецьких джерелах XVI–XVIII століть, є надзвичайно важливим. Також цілком закономірно, що внаслідок географічного розташування та історичних зв'язків першість належить джерелам німецького походження.

Водночас для українського народу протягом тривалого часу матеріали тогочасної німецької преси, описи дипломатів, щоденники та мемуари мандрівників, які відвідували Україну, дослідження вчених, були недоступні через обмеженість виїзду за кордон, а рідкісні переклади окремих з них з'являлися переважно в Росії. Ті ж твори німецьких авторів, в яких критично висвітлювали історію Російської імперії та позитивно історію України, як правило, не перекладали. Джерела німецького походження компартійно-радянська влада недооцінювала (тим більше в XX ст.). Тут давалася ознака відома репресивна політика російського царизму і радянської влади щодо української історії, через що відбувся занепад українського історичного

джерелознавства. Однією з причин недостатнього вивчення в радянський період німецьких джерел, які стосувалися історії України, було незнання більшістю українських істориків німецької мови. Саме тому в нових історичних умовах виникає необхідність повернення українському народові його історії в усій її повноті без обмежень, спотворень і фальсифікації. Ця робота допоможе відновити довіру до української історії та зрозуміти, як німецька нація сприймала історію України у XVI–XVIII століттях. Цим, на нашу думку, визначається актуальність обраної для дослідження теми.

Метою дослідження є аналіз групи джерел німецького походження XVI–XVIII ст. про Україну та українців, як «летючі листки», щоденникові записи учасників посольств, мандрівників та перші наукові дослідження.

Мета дослідження обумовила такі **завдання**:

- 1) проаналізувати історіографію проблеми та з'ясувати ступінь її дослідженості;
- 2) схарактеризувати джерельну базу дослідження, визначивши основні групи джерел;
- 3) здійснити комплексний аналіз методології дослідження;
- 4) вивчити історію подорожей дипломатів та мандрівників, вказати на основні факти їх біографії та творчого доробку;
- 5) з'ясувати інформаційне наповнення матеріалів німецькомовної преси та мандрівників про події в Україні у XVI – першій половині XVII ст.
- 6) показати огляд подій Української національної революції 1648–1676 рр. у висвітленні німецьких видавців, учених, дипломатів і мандрівників
- 7) розглянути як описувалась Україна та українське козацтво в працях німецьких авторів останньої чверті XVII – XVIII ст.

Об'єктом дослідження виступають німецькі джерела з історії України XVI–XVIII ст.

Предметом дослідження є інформативні можливості німецьких джерел відносно вивчення військово-політичної та соціально-економічної історії України XVI–XVIII ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XVI–XVIII ст., період важливих соціально-політичних подій в Україні: козацько-селянські повстання, Українською національна революція 1648–1676 рр., Полтавська битва, ліквідація гетьманства й знищення Запорозької Січі, остаточна ліквідація автономії України й перетворення її в провінцію Росії.

Територіальні межі роботи обумовлені територією України в сучасних державних межах, що включає Кримський півострів, Південь та Захід України.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що її матеріали сприятимуть формуванню нового пізнавального погляду на історію України в XVI–XVIII ст. Вони підтверджують, що тоді про Україну загалом і українських козаків зокрема в Європі знали значно більше, ніж в кінці XVIII століття. Ці матеріали можуть бути використані при написанні наукових праць, підручників і навчальних посібників з історії України; проведенні лекційних та семінарських занять у вищих навчальних закладах, у діяльності музеїв, краєзнавчих товариств, інших спільнот.

Апробація результатів дослідження. Матеріали цього дослідження, його основні положення та висновки обговорено на кафедрі Історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в ході звітної науково-практичної конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, а також конференції студентів та магістрантів «Хаджибеївські читання» Одеського національного університету імені Іллі Мечнікова.

Публікації. Результати магістерського дослідження висвітлені у 2-х статтях.

Структура дослідження. Матеріал дослідження викладено у проблемно-хронологічній формі. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (118 позицій). Загальний обсяг дослідження становить 107 сторінок, основний зміст викладено на 92 сторінках.

ВИСНОВКИ

Головні наукові результати та підсумки дослідження свідчень німецьких вчених, мандрівників та дипломатів XVI–XVIII ст. про Україну та український народ зводяться до таких висновків:

1. Ретельне вивчення наявних джерел з досліджуваної проблеми дозволяє сказати, що джерельна база роботи складається з матеріалів преси та джерел особового походження. Преса, а це «летючі листки» та окремі твори, видавалася у містах Гданськ, Відень, Нюрнберг, Лейпциг, Краків німецькою та латинською мовами. Вона містила інформацію щодо подій в Україні серед якої особливу цікавість читачів, а відповідно і видавців, привертала козацькі походи, постаті козацьких ватажків, великі битви, напади татар і турків. А тому завдяки цим тогочасним газетним матеріалам ми змогли відтворити найголовніші ідейні, політичні, ментальні процеси тогочасного суспільства. Вважаємо, що без їх аналізу дослідження подій в Україні практично неможливе, оскільки вони дають певний зріз життя на конкретний момент. Не можна перебільшити значення газетних публікацій для дослідження історії повсякденності та мікроісторії, адже це практично єдине джерело достовірної інформації про деталі побуту, щоденні турботи представників влади та пересічних громадян. Проте слід обов'язково враховувати історичні умови існування, місце видання (табір короля, гетьмана чи німецьке місто), наявність надійних джерел інформації (в Кракові джерела були надійніші, ніж на Поділлі чи в Московії), специфіку видань.

Також варто зважити на те, що відчувається величезна дистанція між українською і скажімо, німецькою чи польською історіографією, яка досліджує матеріали преси. Якщо в Німеччині та Польщі існують спеціалізовані інститути дослідження преси, то в Україні ж, на жаль, немає аналогічних установ чи відділів, а необхідність у їх створенні давно назріла. Загалом вважаємо, що

матеріали преси цього періоду ще недостатньо вивчені і введені в науковий обіг.

2. Схожа ситуація з джерелами особового походження. Їх важливість є безперечною. Також така група джерел є дуже великою кількісно й їх зміст може істотно відрізнятися від різниці від офіційних матеріалів. В той же час мемуари та щоденники цілком суб'єктивні, в них відбилися особиста думка автора, позиція певної групи населення, до якої він належав, стану, класу тощо. На основі вивчення наявності цієї групи джерел досліджуваної проблеми ми дійшли висновку, що загалом джерельна база ще недостатньо вивчена і опублікована. Тому з джерелами недостатньо знайомі не тільки широке коло громадян, але й науковці та вчителі (зокрема, праця С. Герберштейна. Видана лише в 1988 р., а Й.-Х. Енгеля в 2014 р.).

3. В процесі дослідження ми дійшли висновку про те, що історіографія дослідження, як було зазначено в Розділі 1., ділиться на 2 групи: вітчизняна та зарубіжна. Українські історики розпочали досліджувати нашу проблему після Української національної революції 1917-1921 рр. Саме в цей час в УРСР було опубліковано працю В. Кордта, а в еміграції вийшли напрацювання Д. Дорошенка, І. Борщака, Д. Олячина та В. Сіцинського. В пізнішу радянську добу даній проблемі не приділялась увага. Значний розвиток вона здобула в часи незалежності України, коли вийшли праці таких відомих авторів, як Ю. Мицик, Д. Вирський, Д. Наливайко. Таке активне дослідження німецьких джерел про Україну в XVI–XVIII дозволяє внести корективи в історіографію з цієї проблеми, яка раніше була представлена російською, а згодом радянською історичною школою. З часу підкорення України Росією цю історіографію висвітлювали так, ніби інтереси німецьких істориків, чи мандрівників зосереджувалися виключно на історії Росії як наступниці Київської Русі.

4. Наголосимо й на тому, що в цей період активно розвивалася зарубіжна історіографія. Це стосується здебільшого досліджень польських науковців та західноєвропейських. Ці група вчених зосередили свою увагу

переважно на питаннях преси. Варто підкреслити, що заслуга в цій галузі належить Конраду Завадському, який створив особливо солідну підбірку джерел в цій сфері. Відтак, на основі цих напрацювань досліджень можемо констатувати, що вагомим здобутком одного з найпопулярніших і найпоширеніших форм соціальної комунікації були рукописні газети. Різноманітні повідомлення, новини та газети, в тому числі й з України, успішно заповнювали зростаючий інтерес німецького та польського суспільства до інформації того часу. Цей специфічний засіб передачі інформації, хоч і був надзвичайно популярним, мав дуже обмежений діапазон поширення. Найчастіше письмові газети готувалися в кількох примірниках лише в кількох містах. Причиною цього були обмежені можливості переписувачів і редакторів, які дуже часто вели одноосібні «прес-служби». Проте суттєвою рисою німецьких та польських газет XVI-XVIII століть була актуальність інформації, безперервність її передачі та бажання зацікавити читача цікавими фактами. А тому доволі часто матеріал новин прикрашався художніми домислами або ж був повністю суб'єктивний. А тому оглянувши тенденції дослідження німецької преси польськими дослідниками можемо сказати, що вони розглянули найвагоміші питання, які мають стосунок до теми нашої роботи.

5. В процесі дослідження ми дійшли висновку, що в період XVI – першій половині XVII ст. особливо цінними були матеріали преси («летючі листки») та документальна література, а це – щоденники і описи мандрівників, їх мемуари, донесення дипломатів та військових начальників, листи, тощо. Перші стосувалися переважно військово-політичних подій, природних лих, результатів дипломатичних переговорів та різних сенсацій і їх інформація часто була плутаною і вимагала особливо ретельної перевірки у порівнянні з іншими джерелами. Однак не варто применшувати значення «летючих листків», які дають багатий матеріал для вивчення рівня знань іноземців про Україну XVI – першої половини XVII ст. Другий вид джерел є важливим джерелом історії, етнографії, культурології України. Завдяки їм ми змогли побачити вихід на історичну арену українського козацтва. Також майже всі

автори показують його величезну роль у житті українського суспільства, вплив козацько-селянських повстань проти Польщі на її державну консолідацію і всеєвропейське значення героїчної боротьби запорозького козацтва з турецько-татарською агресією, яке призупинило їх наступ на країни Європи. Водночас цей вид джерел про XVI – першої половини XVII ст. має свої хиби. Інформацію дипломатів та мандрівників не можна вважати повною, адже їх перебування в Україні було досить короткочасним і вони не могли вповні пізнати життя українського народу, ознайомитися з його звичаями, традиціями й особливо з причинами та історією боротьби українського народу за свою самостійну державу. Проте цінність їх відомостей полягає в тому, що це свідчення представників держави, під владою якої українські землі не перебували. А тому вчені чи мандрівники мали змогу давати більш об'єктивні оцінки тим або іншим явищам. Крім того, окремі повідомлення відсутні у вітчизняній літературі, і вони доповнюють знання з тих чи інших періодів історії України, а також підтверджують оцінки тих чи інших історичних явищ.

6. Значний сплеск опису подій в Україні викликала Українська національна революція 1648-1676 рр. Нею зацікавилися німецькі видавці газет, державні діячі, історики, дипломати, мандрівники. Вона належить до найзначніших подій європейської історії середини XVII ст., яка поставила під знак питання політичну рівновагу на всьому континенті, і звідси висока хвиля зацікавленості «країною козаків», що піднялася в той час на Заході й не спадала майже до кінця століття. Зазначена закономірність у розвитку німецької україніки спостерігається і на подальших етапах її розвитку. Але поряд з тим у німецьких джерелах знаходить широке відображення мирне життя українського народу, його побут і звичаї. Пам'ятки німецьких мандрівників, вчених, дипломатів багаті на реалії повсякденного життя різних верств народу, на те, що було «нормою» цього життя і проходило повз увагу вітчизняних авторів. Але якщо матеріальна культура українського народу знайшла в цих джерелах широке й докладне відображення, то його духовна культура посіла в них набагато скромніше місце. Водночас починаючи з другої половини XVII ст., в

західних джерелах проявляється зацікавлення пам'ятками давньоруської культури, зокрема архітектурою київських соборів і церков.

Першими джерелами з Української національної революції 1648-1676 рр. стали матеріали тогочасної преси. Зокрема, найбільше комплексно хід подій викладало видання «Театр Європи». Також звістки про події революції, як перемоги та поразки польського й українського війська, мирні договори, політичні взаємовідносини України та Польщі, протидію османській та московитській експансії зустрічаються в «летючих листках». Серед праць істориків, дипломатів та мандрівників, хто у другій половині XVII ст. опублікував велику кількість творів на історичні, етнографічні, географічні та інші теми з історії України, були Еразм Франціск та Йоган Шледер, німецькі історики. А також про наукове зацікавлення історією українських козаків і України свідчить і те, що у Німеччині, першій серед західноєвропейських країн, з'явилися дисертації з цієї проблеми. Першою серед них була «Історична дисертація про козаків», захищена у Лейпцизькому університеті 1684 р. Йоганом Іоахімом Мюллером (латинською мовою). Хоч її науковий рівень не є високим, але вона показує, що освічена Західна Європа знала про запорожців і певною мірою про Україну. Цінність представляють і щоденник У. фон Вердума, праці Самуїла Пуффендорфа та Конрада Якова Гільтебрандта.

7. Підсумовуючи аналіз теми свідчень про Україну мандрівниками, дипломатами та вченими останньої чверті XVI – XVIII ст. варто звернути увагу, що в останній чверті XVII – XVIII ст. починається певна криза преси, що до цього була важливим джерелом про події в Україні. Справа в тому, що відбувається занепад «летючих листків» у Речі Посполитій, оскільки вона сама опиняється у стані кризи, а до того ж швидко поширюються газети у сучасному розумінні цього слова. У цій державі вийшло у 1685-1690 рр. всього два «летючих листка», які не мають безпосереднього відношення до України. В той же час в Польщі з'являються такі видання, як «Меркурій», що було першим польським періодичним виданням. Письмові газети задовольняли природну допитливість тогочасної людини, вони вводили її у сферу далеких подій, вони

давали їй змогу дивуватися відмінностям культури та поведінки інших народів, а часом і змінювали її власні переконання.

В той же час «летючі листки» продовжують активно друкуватися в німецьких землях, зокрема у зв'язку з війнами з мусульманами, Північній війні. Крім цього, в німецьких містах з'явилися продовжували виходити «Театр Європи», а також *Leipziger Post- und Ordinär Zeitung*, *Postillon*, «Меркурій» і «Боротьба» в Берліні, *Reations-Courier* і *Relationes Curiosaeoder Denkständigkeit der Welt*, які повідомляли про основні події військово-політичного життя в Україні, яка вже була в складі Московії.

8. Оцінюючи праці німецьких авторів можемо сказати, що тут стверджується єдність українських земель і українського народу Галичини, Волині, Поділля, Київщини, Сіверщини, Полтавщини, населення яких розмовляє однією мовою і має схожу культуру, яких їх хотіли позбути. Більшість мандрівників, що відвідали Подніпров'я, дехто Південну Україну, Волинь, Поділля й залишили здебільшого позитивні відгуки про країну та її жителів. Попри симпатії до них, українців уважали «варварською нацією». Україна не була територією, яку можна було б визначити політичними чи географічними межами. Майже завжди вона сприймалася як частина Польщі-Литви, а згодом Московії-Росії. У західних уявленнях утвердилися два міфи про Україну – «житницю Європи» і «про свободу козаків й загалом українців». В працях німецьких авторів в цей період дедалі менше траплялося інформації про козаків, натомість з'являлися селяни, котрі «вперше стали відчутними як суб'єкти». Також українське село поступово відтіснило на задній план і мультинаціональні міста. Серед творів іноземних авторів про Україну цього періоду особливу цінність представляють історичні праці. Передусім це двотомна праця з історії України німецького історика Йогана Енгеля, яка є першою найбільш повною історією України, оскільки охоплює значно більший хронологічний період. Вона написана на високому, як на той час, професійному рівні з використанням багатьох джерел та наукової літератури. Методологія її підготовки найбільш наближена до методології новітнього часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Герберштейн С. Записки о Московии / пер. с нем. А. И. Малеина и А. В. Назаренко; вступ. ст. А. Л. Хорошкевич; под ред. В. Л. Янина. Москва : Изд-во МГУ, 1988. 430 с.
2. Енгель Й.-Х. Історія України та українських козаків / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Східний ін-т українознавства ім. Ковальських, Центр укр. студій ім. Д. І. Багалія Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. [заг. ред., вступ. ст. В. В. Кравченка; упоряд. Т. О. Чугуя]. Харків : Факт, 2014. 640 с.
3. Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2 кн. Кн. 1 / Передмова П.П.Кононенко. Київ : Либідь, 1996. 352 с.
4. Мемуари до історії Південної Русі. Вип. I (XVI ст.): Михайло Литвин, Б. де Віженер, Л. Горецький. Е. Ляссота / за ред. В. Антоновича; пер. з рос. Т. С. Завгородньої; передмова В. С. Мороза. Дніпропетровськ : Сіяч, 2005. 219 с.
5. Мюллер Й.-Й. Історична дисертація про козаків... (Лейпціг, 1684) / пер. з латин. та комент.: Ю. Мицик, М. Кулінський // Всесвіт. 1988. № 6. С. 131–137.
6. Перша дисертація. Козацтво. 1993. № 1. С. 43–54.
7. Путевые записки Эриха Лассоты, отправленного римским императором Рудольфом II к запорожцам в 1594 г. / пер. и прим. Ф. Бруна. С.-Петербург : Тип. П. П. Меркульева, 1873. 96 с.
8. Щоденник Еріха Лясоти із Стеблева. *Запорозька старовина*. Київ, Запоріжжя : НДІ козацтва, Запорізьке відділення, 2003. С. 222–277.
9. Atlas historyczny Polski. Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku. Supplement / pod red. T. Paneckiego i M. Słonia. Część II: Komentarz, Indeksy. Warszawa : Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, 2021. 169 s.

- 10.** Aus dem litauischen Lager bei Lubecz am 13. Juli 1651. Zwischen ihrer fürstlichen Durchlaucht Janusz Radziwiłł und dem czernichowschen Oberst Nebaba ist ein hartes Treffen bei Łojów vorgegangen, bei welchem ihre fürstliche Durchlaucht die Viktoria erhalten hat. [B. m. dr., 1651]. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/4890/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 11.** Ausführlicher Bericht von der christlichen Viktoria wider die Türken bei Entsetzung der Stadt Wien, wie auch von der blutigen Treffen bei Barkan und Gran. Wien : [B. dr.], 1684. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/10900/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 12.** Bericht von dem Heereszug und des mit dem Feinden getroffenen Friedens des Johann Kasimir, Königs von Polen. [B. m. dr., 1649]. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/4780/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 13.** Blivernitz A. I.N.I. Dissertatio Juridico-Politica de Cosacis: An satius sit ad finiendum bellum Poloniae Civile, rebelles Cosacos Marte prosequi eosque funditus extirpare, An vero Arte & perpetuis induciis cum eisdem pacisci? Rudi minerva elaborata et stylo oratorio diducta. Lesznae Pol. : Typis Wigandi Funcii, 1653. [28 p.]. URL : <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN1688938729> (дата звернення: 20.03.2023).
- 14.** Voëmus J. Omnium Gentium Mores, Leges & Ritus ex multis clarissimis rerum scriptoribus, à Ioanne Boemo Aubano Teutonico nuper collecti & novissime recogniti. Tribus libris absolutum opus, Aphricam, Asiam & Europam describentibus. Augsburg, 1520. 326 p.
- 15.** Boemus J. The fardle of facions conteining the aunciente maners, customes, and lawes, of the peoples enhabiting the two partes of the earth, called Affrike and Asie. London : Ihon Kingstone and Henry Sutton, 1555. 347 p.
- 16.** Campenhausen [Balthasar] Freiherr von. Bemerkungen über Rußland, besonders einige Provinzen dieses Reichs und ihre Naturgeschichte betreffend, nebst einer kurzgefaßten Geschichte der Zaporoger Kosaken, Bessarabiens, der Moldau und der Krimm. Leipzig : Friedrich Christian Dürr, 1807. IV, 199 s.
- 17.** Conrad Jacob Hildebrandt's Dreifache Schwedische Gesandtschaftsreise nach

Siebenbürgen, der Ukraine und Constantinopel (1656–1658) / hg. Franz Babinger. Leiden : E. J. Brill, 1937. XXX, 259 s. URL : <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identifier=MMKB06:000004738:00007&coll=boeken> (дата звернення: 10.02.2023).

18. Copia eines Schreibens des zaporowischen Feidhauptmanns Doroszenko aus Czehryn vom 2. Dezember 1674 an Ihre Königliche Majestät von Polen. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1675. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9310/> (дата звернення: 19.07.2023).

19. Copia eines Schreibens vom 9. Oktober 1675 aus dem königlichen Feldlager bei Buczacz. [Gdańsk : Szymon Reiniger], 1675. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9300/> (дата звернення: 19.07.2023).

20. Quam In clytae Facultatis Philosophicae permissu, publicae ventilationi submitunt M. Godofredus Weissius, Thorunio-Borussus, praeses, & respondens Johan-Joachimus Möllerus, Somerfeld. Siles. Phil. Bacc. In Collegio Majori Principum d. 7. Junij. a. M.DC.LXXXIV. Lypsiæ : Typis Krügerianis, [1684]. [20 p.]. URL : <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnv3pfm> (дата звернення: 19.01.2023).

21. Diarium der tatarischen Niederlage. [Gdańsk : Szymon Reiniger], 1672. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9000/> (дата звернення: 13.02.2023).

22. Dissertationes Mollerianae, h. e. orationes et disputationes, Varii Argumenti, quibus occupati fuere nonnulli, e Mollerorum familia oriundi, ex antiquis et novis Schedis nunc demum erutae et ab interitu vindicatae a M. Johanne Joachimo Mollero, Ecclesiaste Crosnense. Lipsiae et Gorlicii : J. G. Laurentius, 1706. [8], 752 p.

23. Eigentliche und gründliche Relation des Zuges und Verrichtung welche Joannes Casimirus, König von Polen wider die Tataren und Kosaken gehabt hat. [B. m. dr.], 1649. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/4840/> (дата звернення: 17.07.2023).

24. Epistolica relatio de proelio contra Tartaros ad Achmetoviam 30 Januarii 1644. Gdańsk : Andrzej Hünefeld, 1644. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/4580/> (дата звернення: 12.02.2023).

- 25.** Extrakt eines Schreibens aus Krakau von dem Verlauf des Sukzesses und der Victoriae, welche Ihrer Königlichen Majestät von Polen und Schweden Armeen in der Ukraine wider die Moskowiter und Kosaken erhalten haben, wobei auch Konditionen, welche dem moskowitischen General Szeremietiew nach Beendigung dieses Krieges übergeben wurden. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1660. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/8390/> (дата звернення: 13.02.2023).
- 26.** Extrakt eines Schreibens vom 27. August 1675 aus dem polnischen Lager bei Lemberg. [Gdańsk : Szymon Reiniger], 1675. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9320/> (дата звернення: 19.07.2023).
- 27.** Extrakt schreiben aus Lemberg. [Gdańsk : Szymon Reiniger], 1675. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9330/> (дата звернення: 19.07.2023).
- 28.** Extrakt schreiben des Kosaken-Heeresführers Kunicki an die Königliche Majestät von Polen über den Sieg von 1683 in der Bialogrodischen Tatarei. Regensburg : Paul Dalsteiner, 1684. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/10980/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 29.** Gewisse Nachricht, wie das Schloß Chocim erobert wurde. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1673. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9090/> (дата звернення: 13.02.2023).
- 30.** Glaubhafte Relation von dem Haupttreffen und der Viktoria des Feldhauptmanns Wyhowski wider den rebellischen Kosaken Puszkorenko in der Ukraine, dazu beigefügt was zwischen den Kurfürstlichen, Schweden und Polen in Preussen vorgefallen ist. [B. m. dr.], 1658. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/7650/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 31.** Gründliche und denkwürdige Relation der neulichen Kosaken-Revolté wider Polen von Anfang bis zur unverhofften Friedenskompotion. [B. m. dr.], 1649. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/4820/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 32.** Habsburgs and Zaporozhian Cossacks: The Diary of Erich Lassota von Steblau, 1594 / ed. and with an Introduc. by Lubomyr R. Wynar; transl. by Orest Subtelny; The Ukrainian Historical Association. Littleton, Colorado : Ukrainian Academic Press, 1975. 144 p.

- 33.** Hammards C. F. E. Reise durch Oberschlesien zur Russisch-Kayserlichen Armee nach der Ukraine und zum Feldmarschall Rūmanzow Sadunajskoy. Gotha : in der Ettingerschen Buchhandlung, 1787. Bd. 1. [8], 264 s., III tab. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10466971?page=,1> (дата звернення: 28.02.2023).
- 34.** Hartknoch C. De republica Polonica libri duo, quorum prior historiae Polonicae memorabiliora, posterior autem jus publicum reipubl. Polonicae, Lithuanicae provinciarumque annexarum comprehendit. [...] Editio tertia altero tanto fere auctior. Lipsiae : Martini Hallervordii, 1698. URL : <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2674/edition/2724/content> (дата звернення: 21.03.2023).
- 35.** Irenico-Polemographiae, sive Theatri Europaei Continuati Septennium. Frankfurt am Mayn : Matthaeus Merian, 1685. [10], 1110, [35] p.
- 36.** Jaenichio P. Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polon. et Prussicam, politicam, physicam, rem nummariam, ac literariam spectantes. Uno Volumine iam collectae et comprehensae curante Petro Jaenichio. Thorunii : Typis et sumpt. Joh. Nicolai, Nobil. Senat. et Gymn. Typogr., [1726]. T. II. [7], 232, [8] p.
- 37.** Kontinuation der Könighchen Majestät von Polen wider die Moskowiter verliehenen Viktoria nebst dem Bericht, wie die Kosaken zum Gehorsam Ihrer Majestät gebracht wurden. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1660. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/8470/> (дата звернення: 13.02.2023).
- 38.** Narratio, Oder Gründtliche Erzehlung aller gedenckwirdigen sachen, so sich in Ober vnd nieder Vngern, Podolien, Wallachey, Siebenbürgen, Crabaten, vnd Steurmarckt, zu Wasser vnd Lande, zugetragen, vom 8. October 95. bis auff den I. Ianuarij 96. Stylo nouo. Darin zu finden das falsche ausgeben von Offen, sampt vnser abschlagung der Rabischen Prouiandt aldar, die letzte grosse Türcken niederlage von den Siebenbürger, die Polnische Groß Cantzlers Schlacht in der Wallachey, vnd den Bawren Tumult, der Augsburgischen Confession halben, in der Steurmarckt, sampt andern, als folgt. Wien : Greger Hübner, 1596. URL : <http://data.onb.ac.at/rep/104AC4CA> (дата звернення: 10.03.2023).

- 39.** Neue Zeitung. Wahrhaftige Beschreibung was sich in Polen, dem Land Podolien im Jahre 1589 zugetragen hat. Nürnberg : Leonhard Heußler, 1589. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/17610/> (дата звернення: 19.07.2023).
- 40.** Neue Zeyttung, Warhafftige und Erbärmliche Beschreibung, so sich in Polln, dem Land Podolien hat zugetragen, newlich im Augusto diß lauffenden 1589. Jars geschehen ; Darinnen angezeigt, Wie unmenschlich die Türcken und Tartarn mit den Polln umgangen, darinnen vii tausend Polln erschlagen, und jämmerlich zusammen gekuppelt, hinweg geführt. Hinwiderumb, Wie sie, die Polln mit dreyssig tausend Mann starck, den Türcken und Tartarn widergt, den Raub zum halben theil widerumb bekommen, sampt anderm mehr, wie weytleufftig hierinnen zusehen und lesen ist. M. D. LXXXIX. [Nürnberg : Leonhard Heußler]. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/2230/> (дата звернення: 27.01.2023); URL : <http://data.onb.ac.at/rep/1093390D> (дата звернення: 10.03.2023).
- 41.** Polnische extraordinäre Relation. Warschau, den 2. März 1691. Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete, 1691. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/11760/> (дата звернення: 19.07.2023).
- 42.** Polnischer Kriegskurier von dem Türkenkriege in der Ukraine. [B. m. dr.], 1674. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9260/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 43.** Relation aus Lemberg vom 4. März 1656. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1656. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/6140/> (дата звернення: 19.07.2023).
- 44.** Relation der Viktoria, welche Ihre Königliche Majestät von Polen bei Trembowla gegen den Türken erhalten hat. [Gdańsk : Szymon Reiniger], 1675. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9350/> (дата звернення: 19.07.2023).
- 45.** Umständliche Beschreibung der Belagerung der Stadt Lemberg, wie dieselbe von den Kosaken, Tataren und Türken angefangen und aufgehoben wurde. [B. m. dr.], 1672. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/9040/> (дата звернення: 17.07.2023).
- 46.** Ungarische, böhmische, siebenbürgische, polnische, persische, tatarische und türkische Handlungen. Kurze Verzeichnis, was sich in den nächsten vier Monaten zugetragen hat. Nürnberg : Leonhard Heußler, 1596. URL:

<https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/17660/> (дата звернення: 19.07.2023).

47. Wahre und gründliche Zeitung oder Erzählung des jungen Königs von Polen von der Schlacht und Einnahme der beiden Städte Bialogard und Kilia. Wrocław : Jerzy Baumann, 1621. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/3520/>. URL: (дата звернення: 17.07.2023).

48. Wahrhafte Erzählung, welchergestalt [Georg Franz Kulczycki] in der türkischen Belagerung der Stadt Wien durch das feindliche Lager gedrungen ist. Wien : Johann Jakob Kürner, 1683. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/10850/> (дата звернення: 27.01.2023).

49. Wahrhafte Kontinuation der grossen Viktoria der Polen, Kosaken und Tataren wider die Moskowiter am Dniepr, wie auch Particularia aus Warschau, Kopenhagen, Hamburg, Wisma, Haag, Lübeck und London. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1659. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/8320/> (дата звернення: 13.02.2023).

50. Wahrhafte Relation von dem Sukzess der polnischen Armee unter der Conduite des Generals Czarniecki wider den Fürsten Rakoczy und die Punkte des Vertrages zwischen Polen und Rakoczy. [B. m. dr.], 1657. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/7400/> (дата звернення: 17.07.2023).

51. Wahrhafter ferner Bericht, was sich weiter zwischen Ihrer Königlichen Majestät von Polen und dem moskowitischen Feldherrn Szeremetiew unter Cudnowa zugetragen hat. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1660. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/8500/> (дата звернення: 13.02.2023).

52. Wahrhaftige Relation aus dem Feldlager bei Cudnów die Niederlage der Moskowiter und Kosaken in der Ukraine betreffend, wobei ein Bericht von dem siegreichen Treffen des Herrn Kronmarschalls mit dem moskowitischen Unterfeldhauptmann Chowański bei Szklów. [Gdańsk : Dawid Fryderyk Rhete?], 1660. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/8510/> (дата звернення: 13.02.2023).

53. Wahrhaftige Relation von der grossen Viktoria der Armee der Königlichen Majestät von Polen am 30. Januar 1644 bei Ochmatowo wider die Tataren. [B. m. dr.], 1644. URL : <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/4640/> (дата звернення: 17.07.2023).

54. Zeitung aus der Walachei. Was sich Anno 1621 im Feldzuge wider den Türken und Tataren begeben und zugetragen hat. [В. м. др.], 1622. URL: <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/3630/> (дата звернення: 17.07.2023).

Література

55. Ададуrow В. [Рец.]. Andreas Kappeler A. Vom Land der Kosaken zum Land der Bauern: Die Ukraine im Horizont des Westens vom 16. bis 19. Jahrhundert. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2020. 389 S., Ill. *Український історичний огляд*. 2022. Вип. 1. С.187–196.

56. Барвінська П., Стельмах С. [Рец.]. Kappeler A. Vom Land der Kosaken zum Land der Bauern: Die Ukraine im Horizont des Westens vom 16. bis 19. Jahrhundert. Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, 2020. 389 S. *Український історичний журнал*. 2021. №1. С.198–207.

57. Бігун К. Німецькі джерела XVI–XVIII ст. про Україну та українців. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 17. С. 29–32.

58. Бігун К. Праці німецьких видавців, мандрівників, дипломатів і учених XVI–XVII ст. про Україну та український народ. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з історії України студентів та аспірантів «Хаджибеївські читання»* / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; Факультет історії та філософії; Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін; Студентське наукове товариство кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін. Одеса, 2023. С. 5–25.

59. Борщак І. Ідея соборної України в Європі в минулому. По невиданих документах і стародавніх працях. Париж : Вид-во «Український друкар», 1923. 26 с.

60. Брицький П. П., Бочан П. О. Німці, французи і англійці про Україну та

- український народ у XVII–XIX століттях. Чернівці : Технодрук, 2011. 308 с.
61. Васильчук В. Етапи розселення німців в Україні. *Історія німців України*. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С. 4–25.
62. Васильчук В. Історичні шляхи німців в Україні. *Україна-Європа-Світ: Міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2018. Вип. 21. С. 145–153.
63. Вирський Д. Війни українні: хроніки татарського прикордоння України (XVI – середина XVII ст.) / НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2016. 299 с.
64. Вирський Д. Історіописання ленників і магнатів Речі Посполитої XV – першої половини XVII ст. як частина вітчизняної ранньомодерної історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2020. Вип. 31. С. 99–114.
65. Казьмирчук Г. Д., Казьмирчук М. Г. Дослідження політичної діяльності гетьмана Петра Дорошенка у сучасних українознавчих працях. Гетьман Петро Дорошенко: новітня українська історіографія. *Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV international scientific and practical conference*. Stockholm, 2020. P. 669–677.
66. Кордт В. О. Чужоземні подорожні по Східній Європі до 1700 р. Київ : З друкарні УАН, 1926. 208 с. (Українська Академія Наук. Збірник історично-філологічного відділу, № 38).
67. Кудряченко А. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні. *Український історичний журнал*. 2011. № 1. С. 180–194.
68. Літвіненко Є. Гетьманат Івана Виговського на шпальтах німецькомовної друкованої хроніки «Theatrum Europaeum». *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2015. Вип. 13. С. 181–187.
69. Літвіненко Є. Маттеус Меріан: видавець та перший автор німецькомовної друкованої хроніки «Theatrum Europaeum». *Наукові записки. збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2010. Т. 20. С. 54–64.
70. Лоський І. Українці на студіях в Німеччині в XVI–XVIII ст. *Записки*

Наукового товариства імени Шевченка. Т. CLI : Праці історично-філософської секції / за ред. І. Крип'якевича. Львів, 1931. С. 99–110.

71. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. Мюнхен : Український вільний університет, 1988. 286 с.

72. Мицик Ю. Україна XV–XVII століть у світлі тогочасної преси (за матеріалами «летючих листків»). *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. Т. ССXXXIII. Праці Історично-філософської секції. Львів, 1997. С. 30–46.

73. Мицик Ю., Кислюк О. Незнаний німецькомовний твір XVII ст. про Україну. *Наукові записки НаУКМА*. Том 27: Історичні науки. 2004. С. 79–93.

74. Мицик Ю., Пухальська Н. Друковані «летючі листки» кінця XVII ст. як джерело з історії України. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 31. С. 663–676.

75. Наливайко Д. Очіма Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. 578 с.

76. Оляничин Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 рр. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. Т. CLIV : Праці історично-філософської секції / за ред. І. Крип'якевича. Львів, 1937. С. 41–69.

77. Оляничин Д. Українсько-бранденбурзькі політичні зносини XVII ст. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. Т. CLI : Праці історично-філософської секції / за ред. І. Крип'якевича. Львів, 1931. С. 151–179.

78. Полевщикова О. Західноєвропейська україніка XVI–XVII ст. в бібліотеках Воронцових (за архівними матеріалами). *Історія України в книжкових пам'ятках XVI–XVII ст. З колекції Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова* : зб. наук. праць / упоряд.: О. В. Полевщикова [та ін.] ; наук. ред.: В. М. Хмарський ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Одеський нац. ун-т, 2011. С. 98–125.

79. Прокопьев А. Ю., Таирова Т. Г. Новое издание путевых записок Эриха Лассоты фон Штеблау. *Вестник Санкт-Петербургского университета. История*. 2022. Т. 67. Вып. 2. С. 648-662.

- 80.** Руда О., Піх О. Рецензійна діяльність Мирона Кордуби на сторінках «Kwartalnika Historycznego» («Історичного кварталника»). *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2012. Вип. 5: Ювілейний збірник на пошану Олександра Колянчука. С. 141–152.
- 81.** Січинський В. Чужинці про Україну: вибір з описів подорожей по Україні та ін. писань чужинців про Україну за десять ст. / 2-ге виправл. і знайно доповн. вид. Прага: Культур.-наук. вид-во УНО, 1942. 242, [1] с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=10989> (дата звернення: 18.01.2023).
- 82.** Січинський В. Чужинці про Україну. Київ: Довіра, 1992. 255 с.
- 83.** Скарби шведських архівів. Документи з історії України / Упорядниця Марина Траттнер. Одеса: Видавець: Музей української книги, 2021. 259 с.
- 84.** Сокирко О. Німецькі найманці в гетьманському війську доби Хмельниччини. *Етнічна історія народів Європи*. 2004. Вип. 6. С. 141–147.
- 85.** Трубчанінов С. В., Єрмакова Д. В. Ульріх фон Вердум: учений, мандрівник, письменник (до 350-річчя подорожі Поділлям). *Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2021. С. 509–520.
- 86.** Федорук О. Я. Віленський договір 1656 року: східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 623 с. + 80 с. іл.
- 87.** Храпунов Н. И. Крымский полуостров после присоединения к России в сочинении Бальтазара фон Кампенгаузена. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии: Зб. наук. праць*. 2013. Вип. XVIII. С.456–473.
- 88.** Banaś-Korniak T. Gazeta ulotna i moralistyczny traktat – dwa gatunki siedemnastowiecznej moralistyki (na przykładzie sensacyjnych nowin z ziemi włoskiej). *Zagadnienia Rodzajów Literackich*. 2014. T. LVII, z. 1. S. 235–251.
- 89.** Doroschenko D. Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainischer Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1941. VI, 299 s.

- 90.** Friedl R. A. Polen und sein Osten am Vorabend einer Katastrophe. Der große Kosaken- und Bauernaufstand des Jahres 1648 / Inaugural-Dissertation. Dusseldorf, 2004. 371 s. URL: https://docserv.uni-duesseldorf.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-12441/DissFriedl_Polen1648-A1b.pdf (дата звернення: 21.04.2023).
- 91.** Friedrich K. The Other Prussia: Royal Prussia, Poland and Liberty, 1569–1772. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. XIX, 280 p.
- 92.** Gradowski M. Druki niemieckojęzyczne wydane w Krakowie w XVI wieku. *Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 1999. Nr 2. S. 118–126. URL: <http://digital.fides.org.pl/Content/1324/PDF/17.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).
- 93.** Gruszczyński W., Adamiec D., Ogrodniczuk M. Elektroniczny korpus tekstów polskich z XVII i XVIII wieku (do 1772 roku) – prezentacja projektu badawczego. *Polonica*. 2013. T. XXXIII. S. 311–318. URL: <https://polonica.ijp.pan.pl/downloads/volumes/33/23.pdf> (дата звернення: 13.04.2023).
- 94.** Gruszczyński W., Ogrodniczuk M. Cyfrowa Biblioteka Druków Ulotnych Polskich i Polski Dotyczących z XVI, XVII i XVIII wieku – prezentacja projektu i jego zastosowania w pracy naukowej oraz dydaktyce. *Polskie Biblioteki Cyfrowe 2010*. Materiały z konferencji zorganizowanej w dniach 20–21 października 2010 roku przez: Bibliotekę Kórnicką PAN, Poznańską Fundację Bibliotek Naukowych, Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. Poznań, 2010. S. 23–28.
- 95.** Hillgärtner J. Die Entstehung der periodischen Presse. Organisationen und Gestalt der ersten Zeitungen in Deutschland und den Niederlanden (1605–1620). Erlangen : Buchwissenschaft / Universität Erlangen-Nürnberg, 2013. 133 s. (Alles Buch. Studien der Erlanger Buchwissenschaft. XLVIII).
- 96.** Horn E. Die Disputationen und Promotionen an den Deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert. Mit einem Anhang enthaltend ein Verzeichnis aller ehemaligen und gegenwärtigen deutschen Universitäten. Leipzig : Otto Harrassowitz, 1893. VIII, 128 s. (Beihefte zum Centralblatt für Bibliothekswesen, XI).
- 97.** Hotopp-Riecke M., Theilig S. Yazma Miras / Written Heritage: The Image of

the Polish-Lithuanian Tatars as a Transferred Stereotype in German Literature. *Muslim east in slavic literatures and cultures* / ed. Grzegorz Czerwiński, Artur Konopacki, Anetta Buras-Marciniak, Eugenia Maksimowicz. Białystok : Polish Historical Society / Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019. S. 137–151.

98. Kappeler A. Ukrainian History from a German Perspective. *Slavic Review*. 1995. Vol. 54. No. 3. P. 691–701.

99. Kappeler A. Vom Land der Kosaken zum Land der Bauern. Die Ukraine im Horizont des Westens vom 16. bis 19. Jahrhundert. Wien, Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 2020. 389 s.

100. Kolasa W. M. Directions in Research of the Oldest Polish Press (1501–1729). *Studia Medioznawcze* [English Issue]. 2012. Vol. 50, n. 3. P. 1–20. URL: <http://eprints.rclis.org/19680/> (дата звернення: 13.04.2023).

101. Magocsi P. R. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. Toronto, Buffalo, London : University of Toronto Press 1983. XX, 299 s.

102. Mark R. A. Johann Christian von Engel (1770–1814) als Historiograph der Ukraine. *Zeitschrift für Ostforschung*. 1987. Bd. 36. Nr. 2. S. 191–202. DOI: <https://doi.org/10.25627/19873624857>.

103. Pagórski W. „Wem zu wohl ist, der ziehe in Pohlen“; zum Polenbild in der deutschsprachigen Reiseliteratur des ‚langen‘ 17. Jahrhunderts. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2022. 269 s.

104. Pagórski W. The Polish-Lithuanian Commonwealth in the Works of Martin Zeiller (1589–1661). *Przegląd Zachodni*. 2018. Special issue: Europe and Its Traditions – a New Outlook. S.151–171.

105. Poe M. The Zaporozhian Cossacks in Western Print to 1600. *Harvard Ukrainian Studies*. 1995. Vol. 19. P. 531–547.

106. Popiołek B. Tematyka węgierska w polskich gazetach rękopiśmiennych z przełomu XVII i XVIII wieku. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica I*. 2001. Folia 3. S. 19–32.

107. Stampfer S. Jewish Population Losses in the Course of the Khmelnytsky Uprising. *Judaica Ukrainica*. 2015. №4. P. 36–52. DOI: 10.14653/ju.2015.03.

- 108.** Waschinski E. Das Thorner Stadt- und Landschulwesen vom Beginn der Reformation bis zum Ende der polnischen Herrschaft // Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft 56. Danzig : Kommissions-Verlag von A. W. Kafemann G.m.b.H., 1916. S. 1–137.
- 109.** Wilke J. Die «Neue Zeitung»: Leistungen und Normen eines vorperiodischen Informationsmediums // Wahrheit – Geschwindigkeit – Pluralität. Chancen und Herausforderungen durch den Buchdruck im Zeitalter der Reformation / Jan Martin Lies (hg.). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2020. S. 83–108. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz – Band 132). DOI: <https://doi.org/10.13109/9783666560378.83>.
- 110.** Zawadzki K. „Wiadomości różne Cudzoziemskie”, 1696–1705. *Rocznik Biblioteki Narodowej*. XXXIII–XXXIV. Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2001. S. 159–176.
- 111.** Zawadzki K. Rok 1683 w europejskiej prasie ulotnej. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*. 1984. XXIII/4. S. 5–20.
- 112.** Zawadzki K. Szesnastowieczne gazety ulotne polskie i Polski dotyczące. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*. 1972. XI/1. S. 5–37.
- 113.** Zawadzki K. Nowiny z Polski w kolekcji Jana Jakuba Wicka w Zurychu z lat 1560–1587 Kraków 1995 (Konrad Zawadzki). *Rocznik Biblioteki Narodowej*. XXXIII XXXIV. Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2001. S.258-261

Електронні ресурси. Довідкові видання

- 114.** Кампенгаузен, Балтазар Балтазарович. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. URL : [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Кампенгаузен,_ Балтазар_Балтазарович](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кампенгаузен,_Балтазар_Балтазарович) (дата звернення: 22.02.2023).
- 115.** Лейон Пірс Бальтазар фон Кампенгаузен. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Лейон_Пірс_Бальтазар_фон_Кампенгаузен (дата звернення: 09.07.2023).
- 116.** Німецькі колонії Галичини в таблицях: довідник / передмов., упор. І. С. Монолатій. Коломия: Регіональний науково-дослідний центр національних

меншин при Музею історії міста Коломиї; Коломийський осередок НТШ. Коломия, 2000. 44 с.

117. Пеленський Є. Ю. UCRAINICA в західно-європейських мовах. Вибрана бібліографія. Записки Наукового Товариства імени Шевченка. Т. CLVIII. Праці філологічної секції. Книгознавчий інститут. Мюнхен : Вид-во «Бистриця», 1948. 111 с. (Праці Книгознавчого інституту. Т. I).

118. Україна і українці очима світу : бібліогр. покажч. / НПБУ; упоряд.: О. І. Білик, К. М. Науменко ; літ. ред. О. І. Бохан ; наук. ред. В. О. Кононенко ; Київ, 2018. 248 с.

119. Weiss Gotfried / Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów w Uniwersytecie Jagiellońskim. URL : <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?sort=id&order=1&id=209200&offset=118682&index=2> (дата звернення: 20.01.2023).